

ВІДШКОДУВАННЯ ВІДСОТКОВИХ СТАВОК ЗА КРЕДИТАМИ ДЛЯ МСП

Аналіз інструменту розвитку МСП у Львівській області та пропозиції до вдосконалення Програми підвищення конкурентоспроможності Львівської області в частині відшкодування відсоткової ставки за кредитами для МСП

Даний документ розроблений в рамках проекту «Інструменти розвитку бізнесу Львівської області», який реалізовується Департаментом економічної політики Львівської обласної державної адміністрації та агенцією економічного розвитку PPV Knowledge Networks за рахунок коштів Державного бюджету України, отриманих від Європейського Союзу в рамках виконання Угоди про фінансування Програми підтримки секторальної політики

1. МСП ТА ДОСТУП ДО ФІНАНСУВАННЯ

На загальнонаціональному рівні стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні до 2020 року¹ визначає такі проблеми у сфері малого і середнього підприємництва:

- відсутність налагодженої та ефективної координації дій заінтересованих сторін (центральної та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань підприємців, міжнародних організацій та проектів міжнародної технічної допомоги, що діють на території України);
- неузгодженість державної політики у сфері розвитку підприємництва;
- нестабільне та непередбачуване регуляторне середовище, в якому функціонують суб'єкти малого і середнього підприємництва;
- відсутність взаємодії між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо розв'язання поточних проблем малого і середнього підприємництва;
- недостатня інституційна спроможність реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва;
- низький рівень прямих іноземних інвестицій та обмежений обсяг інвестування в експортно орієнтовані підприємства;
- обмежене бюджетне фінансування внаслідок економічної рецесії 2014–2015 років (обмежена державна підтримка певних сфер державної політики, зокрема розвитку малого і середнього підприємництва);
- обмеженість доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до ресурсів (фінансових, майнових, природних тощо);
- значна частка неформального сектору економіки, що за оцінками Європейського інвестиційного банку становить близько 20 відсотків кількості зайнятого населення;
- невідповідність існуючої інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва як їх потребам, так і кількості та якості надання послуг на регіональному рівні.

Мале і середнє підприємництво в Україні зазнає негативних наслідків, пов'язаних з корупцією під час ліцензування, оподаткування, перевірок, митних процедур тощо. Підприємства-учасники опитування “Бізнес-клімат та діяльність підприємств” (Європейський банк реконструкції та розвитку, BEEPS V, 2014 рік) зазначають, що доступ до фінансування (21,3%), корупція (19,2%), ставки податку (15,5%), політична нестабільність (11,9%) та тіньова економіка (7,7%) є основними перешкодами для провадження підприємницької діяльності.

Якщо загальноекономічна ситуація (купівельна спроможність, частка тіньової економіки тощо) формується з багатьох складових, умови оподаткування визначаються впродовж тривалого політичного процесу, дерегуляція вимагає інституційної спроможності центральних органів влади, до доступ до фінансування виявляється найперспективнішим інструментом для розвитку МСП у короткостроковій перспективі, за інших рівних умов.

Якщо говорити про доступ до фінансування, то мале і середнє підприємництво має обмежені можливості для отримання кредитів: лише 26,7% малих і 33,2% середніх підприємств планують подати заявку на отримання кредиту в найближчий час (аналітичний звіт “Ділові очікування підприємств України” за I квартал 2017 р.,

¹ <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250167535>

Національний банк), незважаючи на зростання потреби в зовнішньому фінансуванні.

Основними факторами, які стримують зростання кредитних портфелів, були внутрішні вимоги банків – високі відсоткові ставки, складні процедури отримання кредитів, обмеження кредитних угод, надмірні вимоги до застави, термін і розмір кредитів, однак потреба підприємств в обіговому капіталі є основним чинником зростання попиту на кредити. Отже, суб'єкти МСП не можуть собі дозволити отримати кредитні кошти через високі відсоткові ставки за кредитами та жорсткі вимоги до їх отримувачів. В Україні сформувався так званий провал ринку (market failure) – коли є попит, але пропозиція не може його задовільнити з різних причин. Говорячи простіше, ринок кредитування малого бізнесу в Україні не працює.

Подібна картинка на регіональному рівні, зокрема у Львівській області. За даними дослідження «Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2015 рік»², малі та середні підприємства Львівщини назвали такі перешкоди для розширення своєї діяльності:

1. Неприятлива економічна ситуація в Україні. 78% МСП області, які не планують розширювати свою діяльність протягом двох наступних років, найчастіше називають саме цю причину при поясненні відсутності планів розширюватися, що більше, ніж в загальному по Україні (68%).
2. Брак фінансових можливостей. Цю причину назвали 38% опитаних МСП Львівщини. В цілому по Україні таку причину назвали 29% респондентів. Тобто, саме на Львівщині брак фінансових можливостей є актуальнішою проблемою, ніж в Україні загалом.
3. Складність податкової системи назвали перешкодою для розширення діяльності 35% опитаних МСП Львівщини. Для порівняння, частка опитаних МСП, які називають цю причину серед МСП по Україні, становить 25%.

Знову ж, загальноекономічні речі та доступ до фінансування є ключовими перепонами для розвитку МСП в області.

Для розуміння причинно-наслідкових зв'язків між високим запитом на фінансовий ресурс та неспроможністю банківської системи його задовільнити ми провели аналіз бар'єрів для кредитування МСП (табл. 1).

Табл. 1 Бар'єри для кредитування МСП

З боку МСП	З боку фінансово-кредитних установ
1. Високі відсоткові ставки • Рентабельність діяльності нижча за вартість фінансового ресурсу; • Високі ризики комерційної діяльності та відповідні ризики від дорогого кредитування.	• Висока вартість залучення фінансового ресурсу на ринку; • Висока частка непрацюючих активів (NPL, non-performing loans); • Вимоги регулятора (НБУ), облікова ставка на ринку; • Необхідність заробляти для відшкодування високої частки непрацюючих активів (потреби бізнес-моделі).
2. Жорсткі вимоги щодо застави/гарантій • Часта відсутність майна на балансі підприємства (розпорошеність за різними юридичними особами); • Брак ліквідного заставного майна, особливо у виробниках-брендах (що є власниками прав інтелектуальної власності та розміщують виробництво у підрядних	• Жорсткі внутрішні правила оцінки заставного майна; • Відсутність компетенцій оцінки нематеріальних активів; • Відсутність практики застави у вигляді корпоративних прав.

² http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/working_papers_sme?pid=5292

організаціях).	
3. Жорсткі критерії до отримувачів банківських кредитів	
• Неможливість або складність показати роботу через кілька СПД ФОП; • Відсутність гнучкості умов для конкретних позичальників через їхній малий розмір.	• Жорсткі внутрішні правила оцінки кредитних ризиків; • Арбітражність (суб'єктивність) оцінки фінансового стану підприємства та його платоспроможності.
4. Високі транзакційні витрати на оформлення кредиту	
• Збір документів для підтвердження платоспроможності; • Необхідність підготовки обґрунтування потреб у фінансуванні згідно вимог банків; • Витрати на переговори (час працівників), витрати на юристів та бухгалтерів.	• Внутрішні процедури банків, які вимагають значної кількості документів та процедур; • Внутрішні системи мотивації банків, які заохочують нав'язування дорогих продуктів, додаткових послуг або зайвих зустрічей персоналу з позичальником.

Отже, на ринку об'єктивно склалась ситуація високих відсоткових ставок, жорстких вимог щодо застави або гарантій, жорстких критеріїв для оцінки платоспроможності позичальників та фінансової доцільності проектів та високих транзакційних витрат на оформлення банківських кредитів. У зв'язку із цим підприємці не мають змоги закупити нове обладнання чи модернізувати технологічний процес виробництва, розробляти нові види продукції, впроваджувати енергоефективні технології, рекламувати свій бізнес чи займатися пошуком нових ринків. Обмежений доступ підприємців до фінансових ресурсів не дозволяє їм у повній мірі реалізувати свій потенціал та розширювати діяльність. Відповідно, не зростають доходи працівників, не створюються робочі місця та не з'являються нові конкурентоспроможні продукти на ринку.

Якщо на центральному рівні органи влади мають у фокусі дерегуляцію, напрацювання інституційної спроможності для розвитку МСП, реформування податкового законодавства, то органи влади на регіональному та місцевому рівні можуть фокусуватись саме на доступі до фінансування як на істотне питання для розвитку МСП на відповідній території. Ключовим інструментом на регіональному рівні для полегшення доступу МСП до фінансових ресурсів є регіональні цільові програми, які діють практично у всіх областях України.

2. ПРОГРАМА У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У 2016 році у Львівській області затверджено *Програму підвищення конкурентоспроможності Львівської області* (далі – Програма). Завданням 2 Програми є «Підтримка малого бізнесу», яке здійснюється шляхом компенсації частини відсотків за кредитами, взятими суб'єктами господарювання (фізичними та юридичними особами), що підпадають під визначення малих згідно із положеннями Господарського кодексу України. За умовами Програми, кредити надаються суб'єктам підприємницької діяльності (зادля уникнення розуміння під цими суб'єктами виключно суб'єктів підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців, скорочено називатимемо їх суб'єктами господарювання, СГ), які працюють у межах тих видів діяльності згідно з КВЕД 2010, що підпадають під перелік усіх груп:

1. Розділу 16 «Оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння»;
2. Розділу 10 «Виробництво харчових продуктів»;
3. Розділу 31 Групи 31.0 «Виробництво меблів» (крім класу 31.03 «Виробництво матраців»).

Вибір цих видів діяльності зумовлений пріоритетами Стратегії розвитку Львівської області³, яка визначає деревообробку та меблеве виробництво та харчову промисловість як пріоритетні для області.

Кредитування бізнесу здійснюють фінансово-кредитні установи, які уклали з Департаментом економічної політики Львівської обласної державної адміністрації Генеральні договори. В рамках Програми, Департамент економічної політики компенсує фінансово-кредитним установам за рахунок коштів обласного бюджету частину відсоткової ставки за кредитами, виданими для суб'єктів малого бізнесу. Сума кредиту обмежується 750 тис. грн. терміном до 3 років (у 2016 – 500 тис. грн.), а розмір відшкодування – 1 облікова ставка НБУ, яка з 1.02.2019 року становить 18%.

Кредити надаються суб'єктам господарювання на:

- придбання устаткування, обладнання, інших основних засобів виробничого призначення;
- модернізацію технологічного процесу виробництва з метою зниження його собівартості;
- впровадження технологій енергоефективності у виробничий процес;
- розроблення нових видів продукції (товарів);
- промоцію бізнесу і пошук нових ринків збуту.

Механізм роботи програми

Відбір суб'єктів малого бізнесу, на яких пошириться дія Програми проводиться на конкурсній основі. Для цього департаментом економічної політики Львівської обласної державної адміністрації оголошуються конкурси на подання інвестиційних проектів розвитку малого бізнесу. Відбір інвестиційних проектів для участі у конкурсі триває не більше двох місяців з моменту його оголошення.

Для участі у конкурсі будь-який суб'єкт малого бізнесу може звернутися до будь-якої фінансово-кредитної установи із числа тих, які уклали Генеральні договори з департаментом економічної політики, щодо отримання згоди на кредитування. Після аналізу платоспроможності позичальника та його інвестиційного проекту така установа надає (не надає) письмову згоду щодо надання кредиту.

³ https://loda.gov.ua/programy_ta_strategii

Ті суб'єкти господарювання, які отримали згоду від фінансово-кредитної установи щодо їхнього кредитування, подають інвестиційні проекти у департамент економічної політики Львівської обласної державної адміністрації для участі в конкурсі. Подані інвестиційні проекти реєструються в журналі реєстрації. Після реєстрації інвестиційного проекту, особі, яка його подала (керівнику суб'єкта господарювання), видається довідка про таку реєстрацію.

Інвестиційний проект повинен містити такі розділи:

1. Вид діяльності, виробничі можливості, кадровий потенціал, фінансово-господарська стійкість.
 2. Конкретний напрямок використання кредитних коштів.
 3. Очікуваний приріст виробництва і реалізації продукції (товарів) у результаті реалізації проекту.
 4. Очікуване зниження собівартості виробництва і продукції у результаті реалізації проекту.
 5. Очікувані нові ринки збуту продукції за межами області і країни.
- Загальний обсяг інвестиційного проекту не повинен перевищувати 15 сторінок.

Рейтингове оцінювання інвестиційних проектів проводить експертна комісія у складі 9 осіб (по три особи від департаменту економічної політики облдержадміністрації та постійної комісії з питань будівництва, житлово-комунального господарства, енергоефективності, альтернативної енергетики, промисловості та інвестиційної політики обласної ради, одна особа від комісії з питань економічної політики Громадської Ради при обласній державній адміністрації і два експерти із числа громадськості).

Кожен член експертної комісії оцінює подані інвестиційні проекти за наступною формою:

Номер інвестиційного проекту	
Критерії	Сума балів (максимум 3 бали, крок оцінювання 0,5 бала)
Інноваційність проекту	
Вплив результатів реалізації проекту на збільшення обсягів виробництва	
Вплив результатів реалізації проекту на збільшення кількості робочих місць	
Вплив результатів реалізації проекту на освоєння нових ринків збуту продукції (товарів)	
Загальна кількість балів	
Прізвище, ім'я, по батькові експерта	
Підпис експерта	

Після закінчення процесу оцінювання інвестиційних проектів департамент економічної політики підсумовує отримані бали згідно з поданими експертами формами оцінювання у паперовому вигляді.

Результати оцінювання по кожному інвестиційному проекту оприлюднюються на засіданні експертної комісії, на якому і приймається рішення про надання дозволу щодо участі у Програмі тим суб'єктам господарювання, інвестиційні проекти яких набрали найбільше балів. Кількість переможців у конкурсі обмежується обсягом фінансування.

Після проведення конкурсу та визначення його результатів департамент економічної політики офіційно письмово повідомляє переможців конкурсу та відповідні фінансово-кредитні установи, які надали згоду на кредитування конкретним суб'єктам господарювання, про можливість укладення кредитних угод. Після отримання повідомлення суб'єкти господарювання укладають кредитні угоди

з тими фінансово-кредитними установами, які раніше надали згоду на кредитування.

За час дії Програми (2016 – 2018 роки), 72 суб'єкти господарювання скористалися можливістю відшкодування частини відсотків за кредитами. При цьому, у 2016 році 16 СГ використали таку можливість, у 2017 році – 35 СГ, а у 2018 році – 21 СГ отримав відшкодування частини відсотків за кредитом.

Щодо розподілу за видами діяльності, то участь у Програмі взяло 28 суб'єктів господарювання (39%), які займаються виробництвом харчових продуктів, 30 СГ (42%) – обробленням деревини, 14 СГ (19%) – виробництвом меблів.

Детальна інформація про участь у Програмі за роками із розподілом її учасників за видами діяльності, сумою відшкодованих відсотків та залучених кредитних ресурсів подано у табл. 2.

Табл. 2, Учасники програми за видами діяльності.

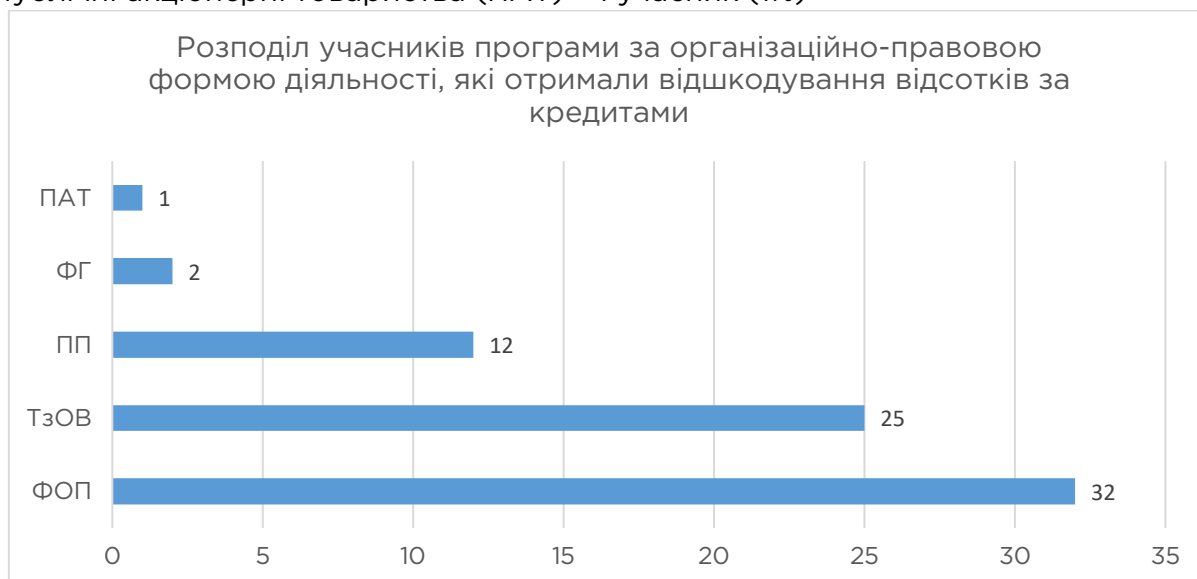
Рік	Вид діяльності			
	Виробництво харчових продуктів	Оброблення деревини	Виробництво меблів	Всього
2016	4	9	3	16
2017	17	15	3	35
2018	7	6	8	21
ВСЬОГО	28	30	14	72

Ключові фінансові показники програми за період 2016-2018 рр.

- Залучено кредитних коштів на суму 30,04 млн. грн.
- Компенсовано з обласного бюджету 4,06 млн. грн. на відшкодування частини відсотків за кредитами
- Середня сума кредиту становила 417 тис. грн. при максимально можливій сумі у 750 тис. грн (2016 рік – 500 тис. грн.)
- Середній обсяг відшкодування відсотків за кредитом становив 56,4 тис. грн.

Розподіл кількості суб'єктів підприємницької діяльності, які отримали відшкодування частини відсоткової ставки за кредитами, за організаційно-правовою формою діяльності виглядає наступним чином:

- Фізичні особи-підприємці (ФОП) – 32 учасники (44%)
- Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) – 25 учасників (35%)
- Приватні підприємства (ПП) – 12 учасників (17%)
- Фермерські господарства (ФГ) – 2 учасники (3%)
- Публічні акціонерні товариства (ПАТ) – 1 учасник (1%)

За умовами Програми підвищення конкурентоспроможності Львівської області, суб'єкти підприємницької діяльності мають право брати кредит на одну із 5 цілей. Кількість учасників, які брали кредит на кожну із цілей становить:

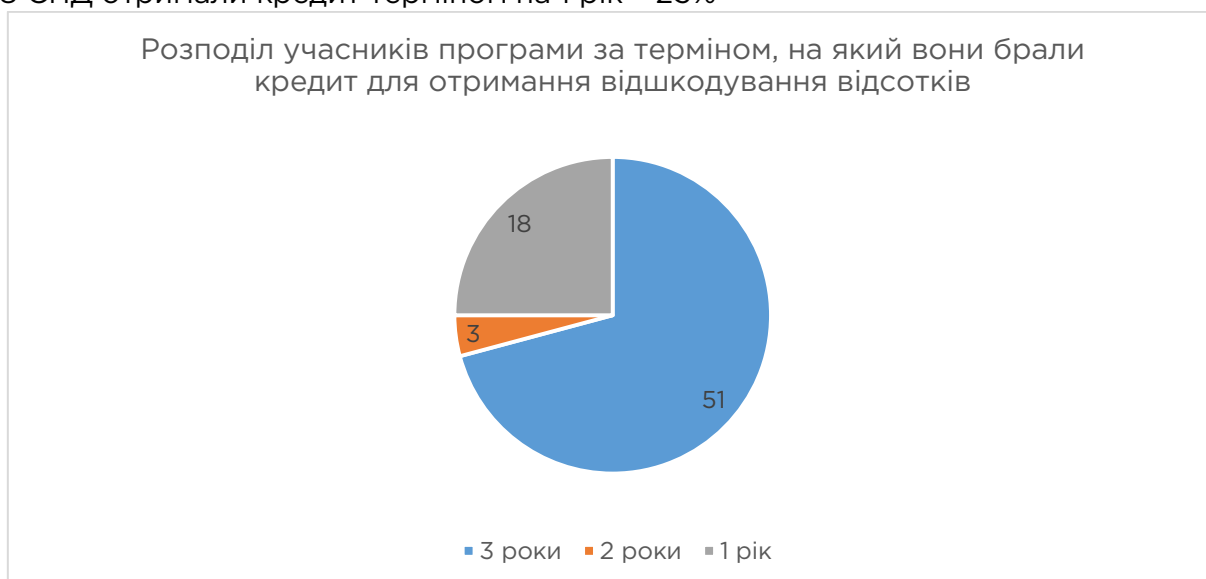
- Придбання устаткування, обладнання, інших основних засобів виробничого призначення – 55 учасників (76%)
- Модернізація технологічного процесу виробництва з метою зниження його собівартості – 3 учасники (4%)
- Впровадження технологій енергоефективності у виробничий процес – 2 учасники (3%)
- Розроблення нових видів продукції (товарів) – 10 учасників (14%)

- Промоція бізнесу і пошук нових ринків збуту – 2 учасники (3%)

Згідно із умовами Програми, термін кредиту, за яким відшкодовуватимуться відсотки, не повинен перевищувати 3 років. При цьому:

- 51 СПД отримав кредит терміном на 3 роки – 71%
- 3 СПД отримали кредит терміном на 2 роки – 4%
- 18 СПД отримали кредит терміном на 1 рік – 25%

Учасники Програми підвищення конкурентоспроможності Львівської області мають право брати кредити у будь-якій фінансово-кредитній установі, яка уклала із Департаментом економічної політики Львівської обласної державної адміністрації Генеральні договори. Учасники Програми укладали кредитні договори із такими фінансово-кредитними установами:

- Ощадбанк – 31 учасник (43%)
- Банк «Львів» – 16 учасників (22%)
- ПриватБанк – 15 учасників (21%)
- КредоБанк – 6 учасників (8%)
- Ідея Банк – 2 учасники (3%)

- Міжнародний інвестиційний банк – 2 учасники (3%)

Із 2017 року участь у Програмі беруть також фізичні особи-підприємці, які мають офіційну прописку на території Львівської області і мають статус учасника Антитерористичної операції/Операції об'єднаних сил (АТО / ООС). За 2017-2018 роки на підтримку підприємницької ініціативи учасників АТО / ООС:

- Надано 7 кредитів на загальну суму 1,8 млн. грн.;
- Компенсовано з обласного бюджету - 173 тис. грн. відсотків;
- Середня сума кредиту - 257 тис. грн. при максимально можливій сумі у 300 тис. грн.;
- Середній обсяг відшкодування відсотків за кредитом - 24,7 тис. грн.

Ключові спостереження за результатами аналізу роботи інструменту відшкодування відсоткових ставок за кредитами МСП у Львівській області:

1. Програма має дуже обмежений вплив на розвиток економіки області (лише 30 млн. грн залучених кредитів) і є радше пілотною, експериментальною, ніж повноцінним інструментом розвитку МСП у регіоні. Ключова причина – обмежений бюджет на реалізацію програми, малий дозволений рівень кредитування (750 тис. грн.) та мала кількість суб'єктів господарювання, охоплених програмою.
2. Інструмент є ефективним важелем розкупорки банківського кредитування для МСП – за вкладених обласним бюджетом 4.06 млн. грн. банківські інституції надали 30.04 млн. грн. кредитів. Програма є стимулом (чи радше подразником) для банківської системи для виконання своїх прямих функцій – кредитування малого бізнесу.
3. Позитивною є участь ТОВ у програмі (35% усіх учасників), оскільки залучення кредитів фактично призводить до здійснення інвестицій малим бізнесом в розвиток та підвищення капіталізації (підвищення балансів компаній). 71% виданих кредитів має термін на 3 роки (максимально можливий) – це свідчить про потребу бізнесу у довгих інвестиційних коштах, і програма використовується саме з цією метою.
4. Програма фактично використовується як заміник традиційному банківському кредитуванню за умов високих відсоткових ставок (див. вище) – уможлиблює доступ до придбання устаткування, обладнання, інших основних засобів (76% усіх кредитів), а не як стимул до енергоефективності, розробки нових видів продукції або виходу на нові ринки.

5. Не всі банківські установи, задіяні до програми, проявляють активність (86% виданих кредитів припадає на Ощадбанк, Банк "Львів" та Приватбанк).
6. Позитивним є досвід фінансування підприємств, створених ветеранами АТО / ОСС, що створює передумови для розширення практики використання інструменту відшкодування відсоткових ставок на потреби соціальних підприємців у Львівській області, для вирішення різних соціальних, екологічних або економічних проблем в регіоні.

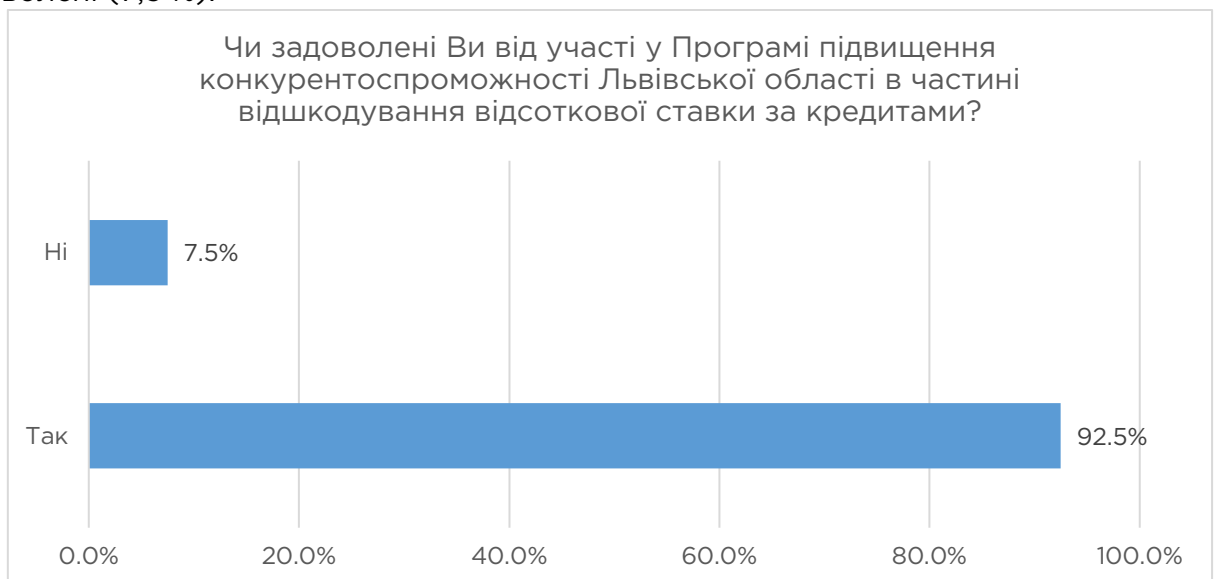
3. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ВПЛИВУ

Для підготовки цього документу було проведено телефонне опитування учасників, які отримали відшкодування частини відсотків за кредитами. Із 72 СГ, 40 учасників (55,5% від загальної кількості) дали відповіді на запитання, поставлені в рамках телефонного опитування.

Учасникам було поставлено 8 питань:

1. Чи задоволені Ви участю у Програмі підвищення конкурентоспроможності Львівської області в частині відшкодування відсоткової ставки за кредитами?
2. Чи збільшився у Вас обсяг виробництва завдяки участі у Програмі?
3. Чи збільшилася у Вас кількість робочих місць завдяки участі у Програмі?
4. Якби не існувала Програма із відшкодування відсотків за кредитами, Ви б все одно брали цей кредит чи ні?
5. Чи багато часу у Вас зайняла підготовка документів для участі у Програмі?
6. Документи для участі у Програмі Ви готували самостійно чи з чиеюсь допомогою?
7. Які основні проблеми із відшкодуванням відсотків за кредитами?
8. Що можна покращити у Програмі із відшкодування відсотків за кредитами?

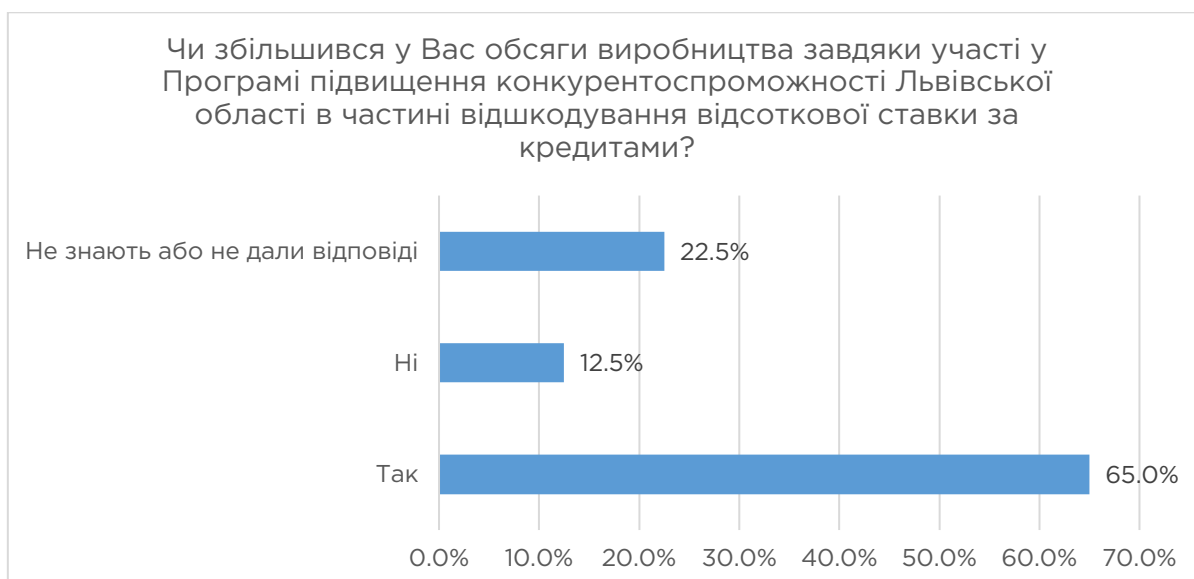
Щодо рівня задоволеності від участі, то 37 учасників (92,5 % від загальної кількості опитаних) повідомили, що задоволені від участі у Програмі, а 3 учасники не задоволені (7,5 %).

Це може свідчити про те, що Програма є потрібно і важливою для підприємців. Один із учасників повідомив, що саме завдяки участі у цій Програмі, він досі здійснює підприємницьку діяльність (програма як спосіб підтримки зайнятості).

Щодо впливу Програми на збільшення обсягів виробництва, то він:

- Збільшився у 26 учасників (65% від загальної кількості опитаних)
- Не збільшився у 5 учасників (12,5%)
- Не дали відповіді або не знають 9 учасників (22,5%)

Такі результати, з одного боку свідчать про позитивний вплив на збільшення обсягів виробництва. З іншого боку, немає бази оцінювання, і неможливо визначити, чи обсяги виробництва зросли саме через доступ до відшкодування відсоткових ставок, чи через покращення загальноекономічних умов після 2015 р. Також незрозуміло, чи респонденти відповідали саме про обсяги виробництва чи про обсяги продажів продукції.

Щодо впливу Програми на збільшення кількості робочих місць, то вони:

- Збільшилися у 25 учасників (62,5% від загальної кількості опитаних)
- Не збільшилися у 11 учасників (27,5%)
- Не дали відповіді або не знають 4 учасники (10%)

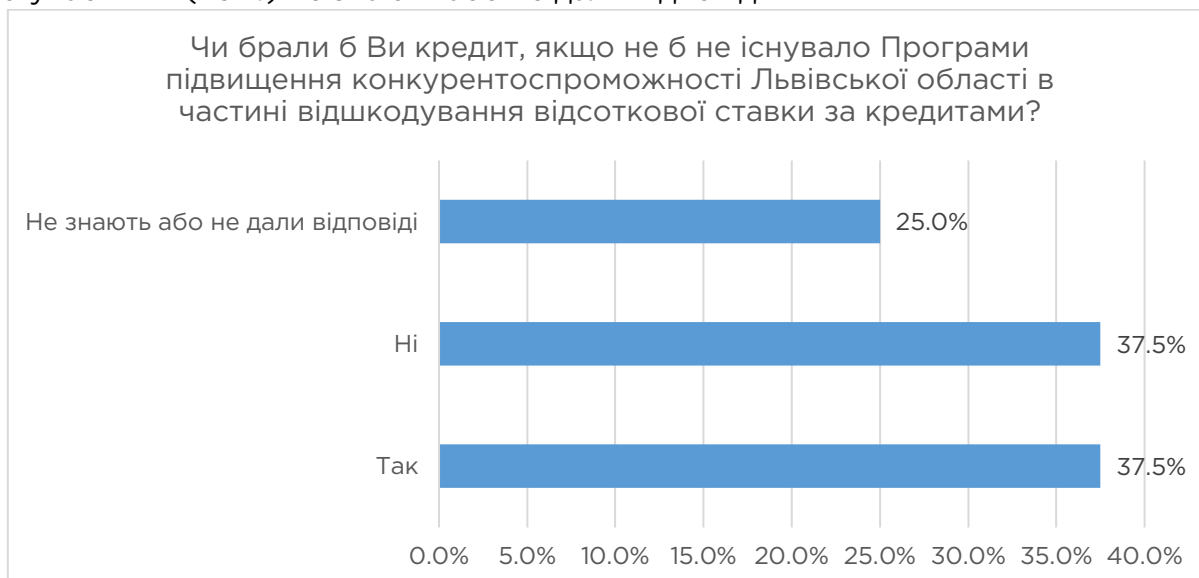

Аналогічно до попереднього питання, відповіді респондентів (самооцінка) свідчать про позитивний вплив програми. З іншого боку, загальноекономічні фактори так само могли вплинути на збільшення робочих місць.

Щодо імовірності використання банківських кредитів без відшкодування частини відсотків програмою:

- 15 учасників (37,5 % від загальної кількості опитаних) не брали б кредит
- 15 учасників (37,5 %) все одно брали б кредит

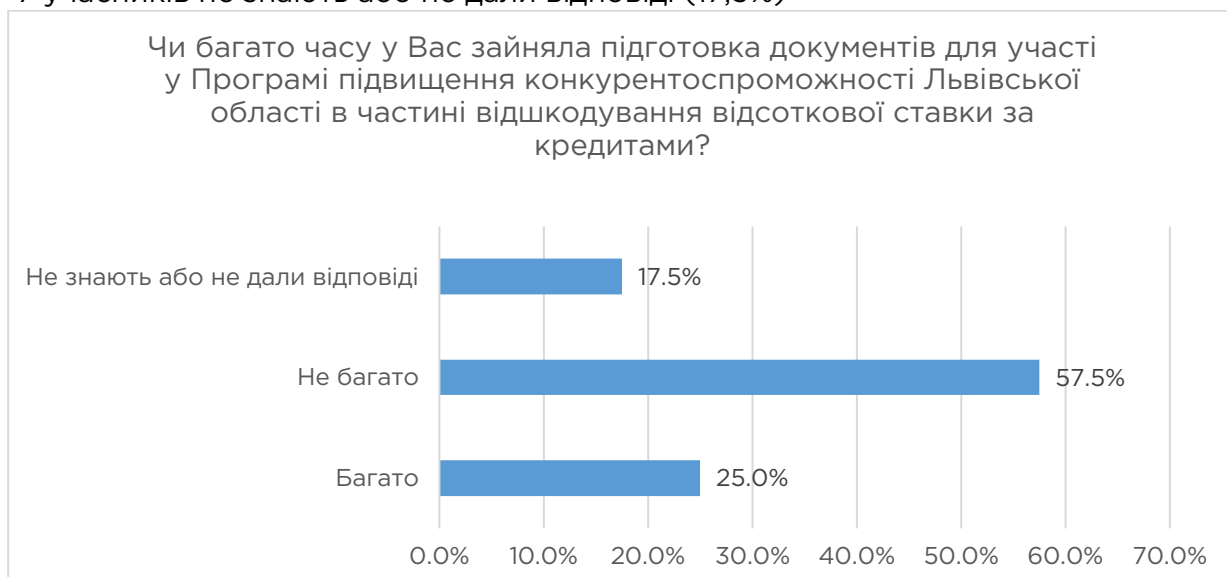
- 10 учасників (25 %) не знають або не дали відповіді

Цей показник є відносно негативним, оскільки свідчить про так званий ефект канібалізації, коли програма надає підтримку тим підприємствам, які скористались би банківським кредитом і без програми (37,5% респондентів). Тобто відбувається мінімізація витрат платоспроможними підприємствами, замість підтримки малого бізнесу, який має обмежений доступ до банківського кредитування. Вирішення цієї проблеми вимагає наявності певного механізму для скрінінгу або розведення таких заявників за різними типами.

На запитання «Чи багато часу у Вас зайняла підготовка документів для участі у Програмі?» учасники відповіли наступним чином:

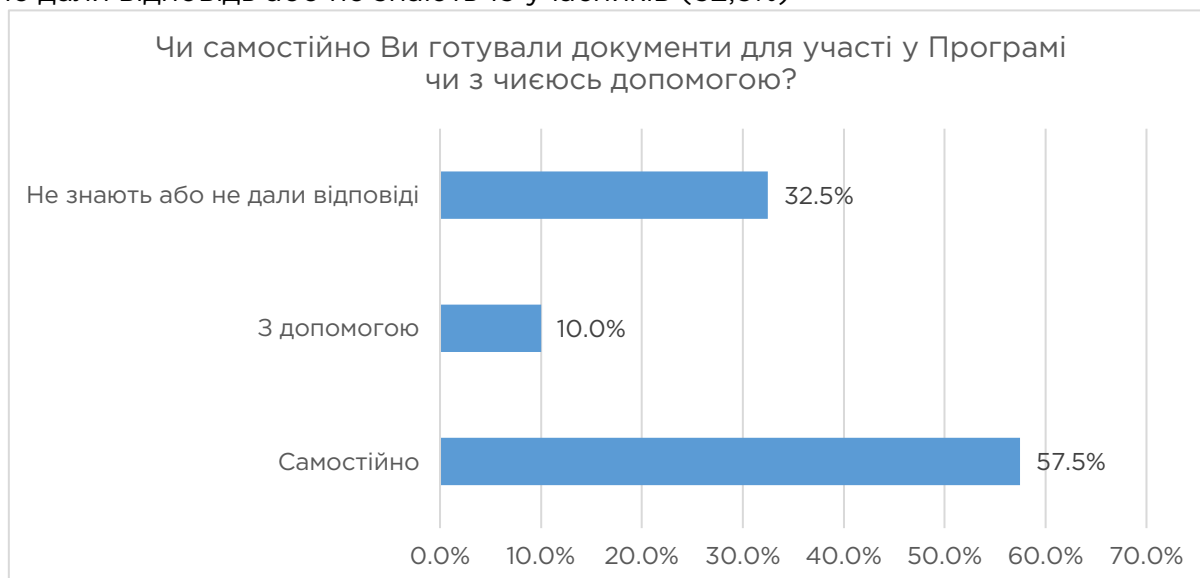
- 10 учасників (25% від загальної кількості опитаних) повідомили, що багато
- 23 учасники (57,5%) повідомили, що небагато
- 7 учасників не знають або не дали відповіді (17,5%)

Загалом позитивні відповіді все одно залишають простір для вдосконалення (25% вважає програму бюрократизованою).

На запитання чи документи для участі у Програмі МСП готували самостійно чи з чиеюсь допомогою отримано наступні відповіді:

- Самостійно готували документи для участі у Програмі 23 учасники (57,5% від загальної кількості опитаних)
- Із сторонньою допомогою готували документи 4 учасники (10%). При цьому, 3 учасникам допомагали представники банків, а один не повідомив, хто йому допомагав
- Не дали відповідь або не знають 13 учасників (32,5%)

З одного боку, результати свідчать про відносну простоту роботи з інструментом. Водночас очевидною є потреба у допомозі учасникам програми з підготовкою проектів та документів. Залучення представників банків до надання допомоги у підготовці заявок на кредити викликає питання щодо конфлікту інтересів та створення корупційних ризиків для банківських установ.

Під час проведення телефонного опитування, отримувачі кредитів за Програмою підвищення конкурентоспроможності Львівської області повідомили про такі основні проблеми, пов'язані із участю у Програмі (табл. 3).

Табл. 3. Ключові проблеми для учасників програми

Проблеми зі сторони Програми	Проблеми зі сторони банків
• Мала сума кредиту, за яким можна отримати відшкодування відсотків • Низький відсоток відшкодування • Обмеження за видами діяльності	• Банк нараховує відсотки не від залишкової суми кредиту, а від початкової • Довготривала і складна процедура оформлення кредиту • Банки вимагають значну заставу, що створює додаткові ризики для отримувачів кредиту • Банк вимагає велику кількість документів • Довгий процес прийняття рішення про погодження кредиту

25 суб'єктів МСП, які отримали відшкодування відсотків за кредитами (62,5 % від загальної кількості опитаних) повідомили, що Програма є ефективною і проблем у ній вони не бачать.

Суб'єкти МСП в рамках телефонного опитування на запитання «Що можна покращити у Програмі із відшкодування відсотків за кредитами?» висловили такі пропозиції:

- Збільшити дозволений розмір кредиту, за яким можуть компенсуватися відсотки.
- Збільшити розмір відсоткової ставки, яка буде компенсовуватися за рахунок Програми.
- Зменшити кількість паперової роботи і полегшити вимоги до документації. Ця пропозиція стосується більше банків, ніж Департаменту економічної політики, який є виконавцем Програми підвищення конкурентоспроможності Львівської області.

Проведене опитування учасників програми та аналіз їх відповідей свідчить про загалом позитивний ефект від реалізації програми. Водночас відповіді респондентів засвідчили про необхідність вдосконалення цього інструменту:

1. Немає можливості відслідкувати безпосередній вплив на підвищення обсягів продажів / виробництва або створення робочих місць, - на ці показники впливає загальноекономічна ситуація в країні, стратегія розвитку підприємства, точкові позитивні фактори (разове велике замовлення) тощо.
2. Повинен існувати механізм оцінки (скрінінгу) заявників для мінімізації канібалізації - коли програма надає підтримку тим підприємствам, які би скористались банківським кредитом і без програми.
3. Механіка реалізації програми має простір для покращення - переведення роботи з заявниками в онлайн, можливість відслідковування статусу розгляду заявки. Зараз немає даних про те, скільки потенційних учасників програми пробувало скористатись програмою, але не пройшли відбір банків. Так само неможливо визначити витрат часу на подання заявок та їх розгляд банківськими установами та комісією ЛОДА.
4. Інструмент відшкодування відсоткових ставок за кредитами варто поєднати з механізмом ваучерної підтримки МСП, яка буде запроваджена в рамках проекту «Інструменти розвитку бізнесу Львівської області» для підготовки проектів та заявок на банківське фінансування.
5. Програма може і має використовуватись для зменшення відсоткових ставок за кредитами для МСП, - негативна практика нарахування відсоткових ставок не залишком кредиту, а на суму початкової суми кредиту, що суттєво здорожчує вартість кредитних коштів. Банки використовують програму для впровадження здирницьких практик кредитування малого бізнесу, що не відповідає цілям програми.
6. Залучення банків до підготовки заявок та проектів є негативним - створює конфлікти інтересів та підвищує корупційних ризиків для банківських установ. Одним з рішень може бути краща робота з службами комплаєнса банківських установ та ЛОДА (розуміння можливих ризиків колізій інтересів заявників та банківських працівників).

Окрім дослідження учасників програми, експерти PPV Knowledge Networks також проаналізували програму з точки зору МСП Львівської області та виявили інші способи її вдосконалення:

1. Обмеження учасників Програми за видами діяльності суттєво обмежує ефективність програми. Незрозумілим є фокус виключно на виробництво, тоді як основна додана вартість в економіці створюється компаніями, які є власниками прав інтелектуальної власності, виводять продукції на ринок, займаються її безпосереднім продажем, а не виробництвом (розміщують виробництво у підрядних організаціях). Зняття обмежень дозволить виявити ці сектори економіки області, які активно розвиваються на мають інвестиційний потенціал, замість адміністративно-командного нав'язування секторів для підтримки. Компанії, що найшвидше зростають в області, часто не мають чіткої прив'язки до КВЕДів, мають гібридні бізнес-моделі (виробники, які надають послуги).

2. Обмеження суми кредиту в 750 тис. грн. є неефективним з огляду на вартість обладнання, матеріалів та навіть потреби в обігових коштах підприємств. Середній розмір кредиту в Україні складає 1,3 млн. грн. навіть за умови обмеженого кредитування малого бізнесу (див. розділ 1).
3. Неефективний графік реалізації програми - відсутність можливості подавати інвестиційні проекти впродовж року істотно впливає на ефективність програми. МСП мають знати про можливість подавати заявки кожного кварталу (як приклад), мають знати про можливість врахувати цей інструмент в власному бізнес-плануванні. Наявність чітко встановленого такту (наприклад подання заявок щокварталу до 15 числа першого місяця відповідного кварталу) та його дотримання суттєво розширить інтерес до програми та її вплив.
4. Обмежена промоція програми. Інформацію про програму майже неможливо знайти у відкритому доступі, вона викладена мовою нормативно-правових актів, а не мовою бізнесу. Немає сторінки, де викладена інформація про програму, учасники програми не використовуються для її промоції, відсутня комунікаційна стратегія просування програми, яка виходить за межі традиційних для ЛОДА каналів комунікації, які мають обмежене охоплення МСП.
5. Низька клієнтоорієнтованість механізму впровадження програми. Від моменту пошуку банку, до якого можна звернутись, до безпосереднього подання заявки - весь процес не є клієнтоорієнтованим. Немає єдиної електронної послуги (відшкодування ставок як послуга), якою підприємці можуть скористатись у простий, чіткий і прозорий спосіб.
6. Неефективна система оцінки заявок. Незрозумілим є оцінювання поданих підприємцями заявок на відшкодування працівниками ЛОДА, депутатами та членами Громадської ради. Відсутні прописані та впроваджені механізми оцінки конфлікту інтересів учасників комісії, механізм оскарження рішень членів комісії тощо. Подібні механізми оцінки не відповідають кращим українським практикам оцінювання проектів (див. механізм Українського культурного фонду).
7. Відсутність оцінки ефективності реалізації програми. Дане дослідження є першою спробою оцінити ефективність та вплив програми. Водночас така оцінка має проводитись на постійній основі, висновки оцінки - надаватись депутатському корпусі, медіа та громадськості. Відсутність затвердженої методики оцінки ефективності та впливу унеможливорює збір індикаторів на усіх етапах, - від розгляду доцільності участі з боку МСП, оцінки банком, оцінкою комісією ЛОДА, оцінкою за результатами використання інструменту.

Вирішення вищезазначених проблем допоможе зробити Програму більш ефективною та сприятиме збільшенню кількості суб'єктів господарювання, які користуватимуться відшкодуванням частини відсотків за кредитами. Це, у свою чергу, дозволить підсилити внесок ЛОДА у вирішення проблеми доступу до фінансування місцевими МСП та підсилить конкурентоспроможність області загалом.

4. РЕКОМЕНДАЦІЇ

За результатами проведеного аналізу надаємо наступні рекомендації з вдосконалення механізму відшкодування відсоткової ставки за кредитами для МСП в рамках Програми підвищення конкурентоспроможності Львівської області, структуровані за ключовими напрямками вдосконалення:

Загальна рекомендація

- Істотно збільшити фінансування програми для збільшення впливу на розвиток МСП в області та мати вплив на розвиток економіки (перейти від експериментального характеру програми до інструментального).
- Проведений аналіз засвідчив, що на кожну 1 грн., витрачених у рамках програми, банківська система надає 7,5 грн. кредитних коштів. Відповідно, якщо область хоче досягти економічного зростання, обсяг фінансових ресурсів для інструменту відшкодування відсоткової ставки має зрости до принаймні 100 млн. грн в рік (що розблокує 750 млн. грн. кредитних коштів для потреб економіки регіону).

Істотні умови

- Визначити фокусом програми уможливлення доступу до фінансування МСП, які виробляють продукцію (самостійно або із залученням підрядник організацій, але є власниками прав інтелектуальної власності) та в іншому випадку не матимуть можливості скористатись банківськими кредитами, та розширення інвестиційної діяльності МСП.
- Скасувати перелік видів діяльності для суб'єктів малого бізнесу, які можуть претендувати на компенсацію частини відсотків за кредитами. Рекомендується надавати відшкодування відсотків за кредитами для суб'єктів МСП, які виробляють фізичний продукт (самостійно або із залученням підрядник організацій, але є власниками прав інтелектуальної власності) без прив'язки до видів діяльності згідно із КВЕД 2010.
- Збільшити до 3 млн. грн. розмір кредиту, за яким можуть компенсуватися відсотки для одного суб'єкта малого бізнесу в рамках Програми.
- Розширити перелік цілей, на які надається кредитування, - додати можливість придбання транспортних засобів, проведення капітального будівництва тощо.

Дизайн програми

- Розділити програму на типи:
 - Тип А - для МСП, які використовують кредитні кошти максимально вразі та мають середній річний оборот за останні 3 роки не більше 5 млн грн. та мають обмежені можливості для надання заставного майна.
 - Тип В - аналогічно до типу А, але з можливостями надання заставного майна або гарантій за кредитами.
 - Тип С - МСП, які мають кредитну історію (брали кредити більше ніж 2 рази) та середній річний оборот за останні 3 роки перевищує 5 млн. грн. (малий бізнес) та мають обмежені можливості для надання заставного майна або гарантій за кредитами.
 - Тип D - аналогічно до типу С, але з можливостями надання заставного майна або гарантій за кредитами.
 - Тип Е - соціальні підприємці та підприємства.
- Визначити квоти для різних типів. Такі квоти дозволять скеровувати подавачів та банківські установи до пошуку тих учасників програми, які відповідають цілям програми. Завдяки таким квотам буде уникнено ситуації, коли відшкодовуються кредити тим підприємствам, які мають заставне майно і, імовірно, можуть самостійно взяти кредит (канібалізація).

- Для підприємств, які мають обмежені можливості для надання заставного майна або гарантій за кредитами розробити новий механізм гарантування. За такого механізму ЛОДА розміщує депозит у відповідних банках, які є заставою за кредитом підприємству (наприклад бренд меблів, бренд одягу, які розміщують виробництва на підрядних організаціях але є власниками прав інтелектуальної власності). Банк виконує стандартні процедури щодо дотримання кредитної дисципліни щодо учасника програми та також несе ризики за кредитом. У якості застави позичальник заставляє частку бізнесу (застава корпоративних прав). У 2019р. розробити подібний механізм разом з учасниками, банками, для запуску у 2020р.
- Вивести підтримки соціальних підприємств та соціальних підприємців в окрему програму. Розширити коло соціальних, екологічних та економічних питань. Які вирішують відповідні підприємці (не лише працевлаштування ветеранів АТО / ООС). Долучити до дизайну відповідного інструменти інші організації, які займаються підтримкою соціального підприємництва (Міжнародний Фонд Відродження, Western NIS Fund) та розглянути можливість інституційного партнерства для розширення цього типу інструменту.
- Поєднати інструмент відшкодування відсоткових ставок за кредитами з механізмом ваучерної підтримки МСП для підготовки проектів та заявок на банківське фінансування.
- Передбачити можливість безстрокового конкурсу на подачу інвестиційних проектів для суб'єктів малого бізнесу і щоквартального їх оцінювання. Наявність чітко встановленого такту (наприклад подання заявок щокварталу до 15 числа першого місяця відповідного кварталу) та його дотримання.
- Внести зміни до складу Експертної комісії, яка проводить рейтингове оцінювання інвестиційних проектів. Передбачити зменшення кількості членів комісії із 9 до 5. До складу комісії рекомендується включити 1 представника Департаменту економічної політики Львівської обласної державної адміністрації, 1 представника постійної комісії з питань будівництва, житлово-комунального господарства, енергоефективності, альтернативної енергетики, промисловості та інвестиційної політики Львівської обласної ради та 3 представники від організацій підтримки бізнесу, які працюють у Львівській області. Також рекомендується, щоб кожен експерт підписував Декларацію доброчесності та відсутності конфлікту інтересів. Експерти мають використовувати онлайн перевірку, доступну на сайті Національного агентства запобігання корупції (НАЗК) для оцінки ризиків конфлікту інтересів.
- Рекомендується визначити шкалу балів відповідно до критеріїв оцінювання. Це дозволить уникнути суб'єктивності в оцінювання проектів.
- Рекомендується, щоб члени Експертно комісії подавали у Департамент економічної політики форми оцінювання в електронному вигляді.
- Передбачити доповнення форми оцінювання інвестиційних проектів обґрунтуванням кожної оцінки. Рекомендується, щоб кожен член Експертної комісії обґрунтував свою оцінку по кожному критерію оцінювання (мінімум 20 слів та максимум 100 слів).
- Рекомендується опубліковувати на сайті Львівської обласної державної адміністрації заповнені членами Експертної комісії оцінки по кожному інвестиційному проекту. Оцінки повинні бути публічними, але деперсоналізованими. Це дозволить збільшити довіру до Програми.

Механізм

- Перевести роботу з заявниками в онлайн, можливість відслідковування статусу розгляду заявки.
- Передбачити, що обсяг інвестиційного проекту повинен становити не більше 5 сторінок, що зменшить витрати часу суб'єктів МСП на його підготовку.

- Передбачити електронну подачу документів на конкурс для отримання відшкодування частини відсоткової ставки за кредитами.
- Розробити електронну послугу використання інструменту відшкодування відсоткової ставки, наприклад у рамках виконання проектів / програм міжнародної технічної допомоги (Наприклад ТАРАС).

Банки

- Визначити мінімальні критерії участі у програмі, наприклад мінімально 5 проектів. У випадку, Якщо банк впродовж одного року, не надає мін 5 кредитів, що беруть участь у програмі, виключати банки з програми. Це підсилить інтерес банківських установ у використанні програми (негативний розголос у випадку виключення з програми).
- Вимагати у банків-учасників інформацію щодо кількості та статусів отриманих запитів (обсяг запитуваних кредитів), часу на розгляд заявок, обсягу заставного майна або інших гарантій, ефективної відсоткової ставки, кредитної історії учасника програми, статусу кредитів (вчасне обслуговування тощо).
- Встановити обмеження на спосіб нарахування відсоткової ставки банками. Заборонити практику нарахування відсоткових ставок не за залишком кредиту, а на суму початкової суми кредиту,
- Залучати служби комплаєнса до роботи з відшкодуванням кредитів – отримувати підтвердження від служб про відсутність корупційних ризиків під час затвердження кредитів з боку банків.

Комунікація

- Створити окрему сторінку про програму на сайті ЛОДА, Структурувати текст Програми підвищення конкурентоспроможності Львівської області, щоб зробити її більш доступнішою для усіх зацікавлених осіб.
- Проводити щорічні комунікаційні кампанії із підготовкою та просування кращих прикладів проектів, залученням організацій підтримки бізнесу по поширенню інформації про наявні можливості програми тощо. Передбачити фінансування на такі комунікаційні кампанії у програмі ЛОДА.

Оцінка

- Розробити на затвердити методологію оцінки інструменту відшкодування відсоткової ставки, яка має включати:
 - Базові індикатори щодо стану підприємства за останні 3 роки під час подання заявки (обороты, робочі місця, юридичний статус, баланс тощо).
 - Оцінку часу за розгляд, затвердження та інші адміністративні завдання, які виконує підприємство (оцінка витрат часу на використання інструменту).
 - Методику оцінки ризику канібалізації інструменту – імовірність, що підприємство може використати кредит без використання інструменту відшкодування відсоткової ставки.
 - Показники оцінки впливу проекту рік та три роки після його використання.
 - Оцінку впливу на підвищення ефективності роботи банків з МСП.
- Внести зміни у вимоги до банків та позичальників щодо надання показників, передбачених у методології.
- Запровадити щорічну оцінку ефективності та впливу інструменту відшкодування відсоткової ставки та передбачити відповідне фінансування в програмі ЛОДА.

Ці рекомендації повинні пройти обговорення із усіма заінтересованими сторонами та, в разі їх прийняття, бути інтегрованими в оновлену Програму підвищення конкурентоспроможності Львівської області.

Авторський колектив дослідження:

Володимир Воробей – директор агенції економічного розвитку PPV Knowledge Networks, vv@ppv.net.ua

Володимир Крижанівський – керівник проекту «Інструменти розвитку Львівської області», vk@ppv.net.ua

Авторський колектив щиро вдячний за допомогу та сприяння у підготовці дослідження Роману Филипіву – заступнику голови Львівської обласної державної адміністрації та Марті Бухтіяровій – т.в.о. директора Департаменту економічної політики Львівської обласної державної адміністрації.

Про PPV Knowledge Networks

Агенція економічного розвитку, що допомагає розвиватись бізнесам та створює системи підтримки бізнесу на територіях. Ми розробляємо стратегії та бізнес-моделі, генеруємо проектні ідеї та впроваджуємо проекти, готуємо аналітику та супроводжуємо інвестиції. PPV Knowledge Networks є Центром інформаційної підтримки у м. Львові, створеним у рамках програми EU4Business за підтримки Європейського банку реконструкції та розвитку.

www.ppv.net.ua

<https://www.facebook.com/ppvknowledgenetworks>

Підтримка бізнесу Львів

Агенція PPV Knowledge Networks за підтримки Департаменту економічної політики ЛОДА підтримує інформаційний ресурс для малого та середнього бізнесу Львівської області “Підтримка бізнесу Львів”.

www.business-support.lviv.ua

<https://www.facebook.com/BusinessSupportLviv/>

Про проект

Проект «Інструменти розвитку бізнесу Львівської області» - це спільний проект Департаменту економічної політики Львівської обласної державної адміністрації та агенції економічного розвитку PPV Knowledge Networks.

В рамках проекту буде розроблено і вдосконалено інструменти розвитку бізнесу у Львівській області, а саме:

- Механізм відшкодування відсоткової ставки за кредитами для МСП
- Механізм надання ваучерів (інноваційних, маркетингових та ваучерів на консалтингові послуги) для МСП
- Механізм підтримки Фондів мікрокредитування бізнесу

У 2019 та 2020 році буде проведений конкурс на відшкодування відсоткових ставок за кредитами та на надання фінансової підтримки підприємствам у формі ваучерів. Проект реалізовується за рахунок коштів Державного бюджету України, отриманих від Європейського Союзу у рамках виконання Угоди про фінансування Програми підтримки секторальної політики.